

Når bør man ta ut alderspensjon?

Av: OLE CHRISTIAN LIEN

SAMMENDRAG

Pensjonsreformen ga fra 2011 muligheten til selv å velge når man vil ta ut alderspensjon mellom 62 og 75 år og til å kombinere arbeid og alderspensjon. Et aktuelt spørsmål er om man bør vente med å ta ut alderspensjon til man slutter i arbeid, eller om man bør ta ut alderspensjonen tidlig og kombinere arbeid og alderspensjon i noen år.

Det er ikke mulig å gi noe eksakt svar på når det rent økonomisk lønner seg å ta ut alderspensjon. Årsaken er at svaret avhenger av så mange forskjellige forutsetninger. Våre beregninger viser likevel at kvinner i de fleste situasjoner er best tjent med å vente med uttaket av alderspensjon til de slutter i arbeid.

For menn varierer resultatene mer. For menn med inntekt over gjennomsnittet eller med formue over grensen for formuesskatt, taler mye for at det beste uansett er å utsette uttaket til de slutter i arbeid. Dersom rentenivået fortsatt holder seg lavt slik mange prognoser tilsier, vil det også for de fleste andre menn lønne seg å vente med uttaket. Hvis rentenivået øker og blir på nivå med gjennomsnittlig lønnsvekst eller høyere, kan derimot uttak fra 62 år lønne seg for mange. Det samme gjelder for menn med forventet levealder betydelig under gjennomsnittet for menn.

For begge kjønn gjelder det at man uansett når man tar ut alderspensjon, bør vente med uttak av privat AFP eller privat tjenestepensjon til man slutter i arbeid.

Hovedforklaringen er at justeringen av alderspensjonen for uttaksalder skjer basert på faktiske tall for levealder for en tiårsperiode. Fordi levealderen stadig øker, kan folk i realiteten regne med å leve lenger enn dette. Justeringen for levealder er den samme for begge kjønn. Siden kvinner lever lenger enn menn, er det derfor særlig gunstig for kvinner å vente med å ta ut alderspensjon. En annen viktig forklaring er skatt på renteinntekter. Slik skatt reduserer avkastningen om man tar ut alderspensjonen fra 62 år og sparer hele eller deler av pensjonen.

INNLEDNING

Fleksibel pensjonsalder ble innført som en del av pensjonsreformen fra 2011. Man kan nå selv velge når man vil starte med å ta ut alderspensjonen innenfor aldersintervallet 62–75 år. Det er mange som har gitt råd om når man bør starte uttaket av pensjon. Rådene har ofte vært at tidlig uttak av alderspensjon – gjerne fra 62 år – lønner seg. Dette er et lite utvalg av rådene som har blitt gitt gjennom media de siste par årene:

- Det beste vil for mange være å ta ut alderspensjon allerede fra fylte 62 år, men samtidig fortsette å jobbe alt de orker: Rådgiver for Norsk Pensjonistforbund Carsten O. Five til NTB 16. mars 2010¹.
- En gjennomsnittlig lønsmottager vil tjene et sted rundt 100.000 kroner i løpet av sin pensjonisttid ved å starte uttaket av pensjon tidlig: Aftenposten 10. januar 2011²

basert på beregninger fra forsker Axel West Pedersen ved Institutt for Samfunnsforskning.

- Venter du med å ta ut pensjonspenger til du fyller 67, taper du i de fleste tilfeller penger i det lange løp: Aftenposten 10. januar 2011³, basert på intervju med Alexandra Plathe, pensjonsrådgiver i Plathe & Steenberg.
- I de fleste eksemplene jeg har sett på, må man bli rundt 90 år før det skal lønne seg å vente med å ta ut pensjon: Alexandra Plathe til Aftenposten 8. november 2011⁴.
- Vår erfaring tilsier at omlag halvparten tjener mye på å starte uttak av folketrygd så tidlig som mulig: Birger Myhr, daglig leder i Pensjonseksperten til VG/Dine Penger 22. januar 2012⁵.

Uttaksreglene for alderspensjon er utformet nøytralt. Det innebærer at man under visse forutsetninger kan regne med å få samme samlede alderspensjon gjennom livet

¹ www.e24.no/makro-og-politikk/seks-av-ti-vet-lite-om-ny-pensjon/3566800

² www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Store-skattebesparelser-5106647.html

³ www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Pensjonsuttak-ved-62-ar-gir-mest-5106646.html

⁴ www.aftenposten.no/jobb/Lonnsomt-a-ta-ut-pensjonen-tidlig-6692421.html

⁵ www.vg.no/dinepenger/artikkel.php?artid=10075411

uansett når man starter å ta ut pensjonen. I realiteten er det en del avvik fra disse forutsetningene som gjør at valget av uttaksalder likevel har betydning. Argumentene som ofte har vært brukt for å anbefale tidlig uttak av alderspensjon, er at:

- skattereglene gjør det mer lønnsomt å ta ut alderspensjonen tidlig
- tidlig uttak av alderspensjon gir mer til arvingene dersom man skulle falle fra tidlig
- tidlig uttak gir lavere egenandel til kommunen dersom man blir innlagt på sykehjem.

Det har vært færre som har gitt klare råd om å utsette uttaket av alderspensjon. Men statssekretær Roger Schjerva i Finansdepartementet uttalte følgende til Aftenposten 19.12.2011⁶:

- Skattesystemet gjør tidlig uttak av pensjon økonomisk ulønnsomt for de aller fleste. Det er grunn til å være på vakt hvis banker og andre finansielle rådgivere påstår at det er penger å tjene på å ta ut pensjonen tidlig og plassere penger i deres spareprodukter.

Ved utgangen av 2011 mottok nærmere 7 000 kvinner og 29 000 menn i aldersgruppen 62–66 år alderspensjon. Det utgjør henholdsvis 16 og 38 prosent av de kvinnene og mennene som hadde muligheten til uttak. Drøyt seks av ti av disse var samtidig i arbeid. Det viser at mange har tatt ut alderspensjon før de slutter i arbeid. Rådene gitt gjennom media kan ha vært en medvirkende faktor til beslutningen for enkelte.

Det er mange ulike forhold som har betydning for når det lønner seg å ta ut alderspensjonen rent økonomisk. Valg av forutsetninger har stor betydning for resultatene. I denne artikkelen gir vi en oversikt over de viktigste av disse forholdene, og viser beregningseksempler med ulike forutsetninger for å illustrere hva som lønner seg i ulike situasjoner.

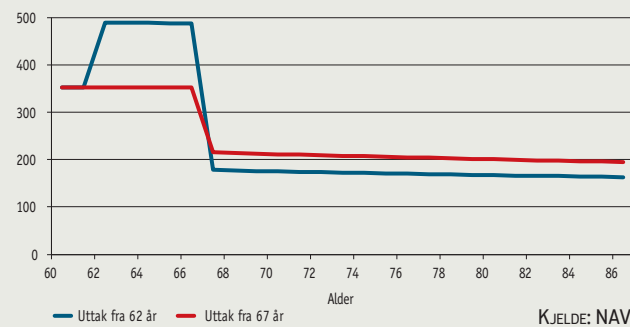
HVA HAR BETYDNING FOR NÅR MAN BØR TA UT PENSJONEN?

Hva slags forbruk man ønsker over tid har liten betydning

For de fleste vil det være lite ønskelig å ta ut alderspensjon senere enn når de slutter i arbeid, ettersom de da vil trenge inntekt å leve av. Hovedspørsmålet folk dermed vil stille

⁶ www.aftenposten.no/jobbs/Sttetter-kvinner-som-ikke-tar-ut-pensjon-6723789.html. Finansdepartementet har senere dokumentert dette gjennom analyser i Indahl (2012-1) og Indahl (2012-2), hvor det brukes metoder og forutsetninger som har mye til felles med tilnærmingen i denne artikkelen.

Figur 1.
Nettoinntekt per år for person født i 1950 med jevn inntekt på 500 000 kroner i 40 år som arbeider til 67 år og tar ut alderspensjon fra 62 eller 67 år. Tall i 2011-lønnsnivå.

seg er: Bør jeg ta ut alderspensjon når jeg slutter i arbeid eller på et tidligere tidspunkt?

For å forenkle fremstillingen konsentrerer vi oss her om et eksempel der folk arbeider til de fyller 67 år og tar ut hel alderspensjon enten fra 62 år eller 67 år. Resultatene vil likevel også være representative når man ønsker å slutte i arbeid ved andre aldre. Hvis man tar ut alderspensjon ved 62 år og fortsetter i arbeid, vil man få høyere inntekt frem til fylte 67 år. Til gjengjeld vil man i årene deretter få en lavere inntekt enn ved uttak fra 67 år. Hvis man forbruker all inntekten hvert år, vil dermed utviklingen i forbruket over tid bli svært forskjellig i de to tilfellene (figur 1).⁷

Hva slags forbruk man ønsker over tid, er ikke noe argument i seg selv for når man bør ta ut alderspensjon. Man kan uansett oppnå om lag samme forbruk i begge tilfellene ved å låne eller spare.

Hvis man tar ut alderspensjonen fra 62 år, kan man spare hele økningen i nettoinntekt og bruke av sparepengene fra man fyller 67 for å oppnå omtrent samme forbruk som ved uttak fra 67 år. Forskjellen vil være at sparepengene vil kunne bli brukt opp på et visst tidspunkt. Og dersom man dør før sparepengene er brukt opp, gir dette økt arv.

Hvis man tar ut alderspensjonen fra 67 år, kan man låne penger i perioden fra 62 til 66 år for å oppnå samme forbruk som ved uttak fra 62 år. Ved å tilbakebetale pengene fra 67 år, kan man også oppnå samme forbruk fra 67 år og utover. Forskjellen vil da være at man vil kunne ha tilbakebetalt hele lånet på et visst tidspunkt, og at man da igjen kan øke forbruket. Videre kan det skje at man dør før lånet er tilbakebetalt, og det gir i så fall mindre til

⁷ Reduksjonen i pensjonene over tid skyldes at figuren viser tall i faste lønninger, og at alderspensjon reguleres med lønnsvekst med et fratrekk på 0,75 prosent.

arvingene. Dette alternativet forutsetter riktignok at man har mulighet til å låne penger til en akseptabel rente, for eksempel ved å ha bolig som er helt eller delvis nedbetalt.

For folk som ønsker et noenlunde stabilt forbruk over livet, virker det mer naturlig å spare deler av pensjonen ved uttak fra 62 år enn å låne penger ved uttak fra 67 år. Claus m.fl. (2012) viser at alderspensjonister i alderen 67–69 år i gjennomsnitt hadde en nettoformue på 1,2 mill. kroner i 2009, og at 60 prosent fortsatte å øke sin formue etter overgang til alderspensjon.

Alderspensjonen beregnes ut fra historisk levealder – men reell levealder er høyere

Litt forenklet sagt blir alderspensjonen justert for uttaksalder ved at pensjonsopptjeningen blir fordelt på det forventede antall gjenstående leveår for årskullet man tilhører. Justeringen skjer basert på faktisk dødelighet i

Alderspensjon og justering for uttaksalder

Justeringen av alderspensjonen for uttaksalder skjer i praksis ved at alderspensjonen divideres med såkalte forholdstall eller delingstall. Forholdstallene og delingstallene blir beregnet ut fra faktiske dødelighetstall i befolkningen for en tiårsperiode frem til årskullet fyller 60 år. NAV fastsetter disse endelig når årskullet fyller 61 år. Det sikrer at den enkelte kan planlegge sin tilværelse som pensjonist uten at justeringen for uttaksalder senere blir endret. Bruk av tall for en tiårsperiode sikrer at tilfeldige svingninger i dødeligheten fra år til år ikke gir svingninger i pensjonene mellom årskull.

Personer født i 1943–1953 tjener opp alderspensjon etter gamle opptjeningsregler. Alderspensjonen beregnes i hovedsak etter reglene som gjaldt før pensjonsreformen ble gjennomført, men der pensjonen til slutt divideres på et forholdstall. Forholdstallet er 1 for 1943-årskullet når uttaket skjer ved 67 år. NAV fastsetter forholdstall separat for hvert årskull og hver mulige uttaksalder. For andre årskull og uttaksaldre uttrykker forholdstallet i hovedsak hvor mye forventet gjenstående levealder avviker fra forventet gjenstående levealder for 1943-årskullet ved 67 år.

Personer født i 1963 eller senere tjener opp alderspensjon etter nye opptjeningsregler. Levealdersjusteringen skjer da gjennom såkalte delingstall. Nye opptjeningsregler innebærer at man hvert år sparer opp pensjon i en pensjonsbeholdning. Pensjonen blir beregnet ved at pensjonsbeholdningen divideres med delingstallet på uttakstidspunktet. NAV fastsetter delingstall for hvert årskull og for alle uttaksaldre. Delingstallet uttrykker i hovedsak årskullets forventede gjenstående levealder på uttakstidspunktet.

Personer født i 1954–1962 tjener opp alderspensjon etter en kombinasjon av gamle og nye opptjeningsregler. Levealdersjusteringen skjer da gjennom både forholdstall og delingstall.

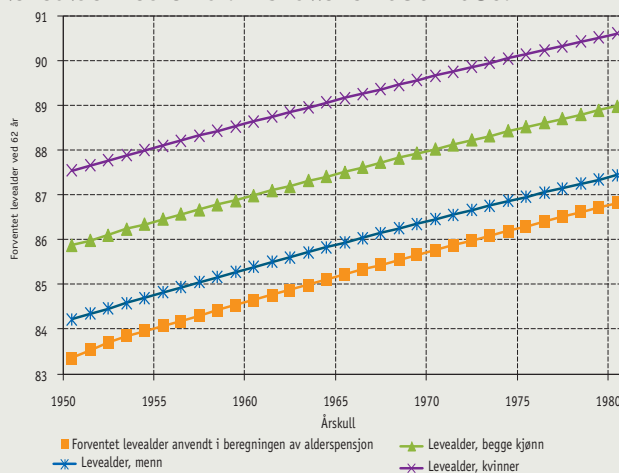
befolkningen (se faktaboks). Det er samme justering for kvinner og menn, slik at en mann og kvinne med samme opptjening og samme uttaksalder også får samme pensjon. Siden levealderen stadig øker, kan folk i realiteten regne med å leve lenger enn det som legges til grunn ved justeringen av alderspensjonen. Kvinner kan også forventes å leve lenger enn menn – i 2010 var deres forventede levealder ved 62 år 3,3 år høyere i følge Statistisk sentralbyrå (SSB).

SSB forventer at levealderen vil øke betydelig fremover (Brunborg og Texmon 2011). Begrepet *forventet levealder* er definert som det antall år en person i en gitt alder kan forventes å leve hvis dødeligheten holder seg på dagens nivå fremover. Begrepet må derfor ikke tolkes som en prognose for levealderen fremover. Vi har derimot laget en slik prognose – som vi kan kalle *fremskrevet levealder* – basert på SSBs prognoser for fremtidige dødssannsynligheter.

Den fremskrevne levealderen for begge kjønn samlet er mer enn to år høyere enn levealderen brukt ved beregning av alderspensjonen (figur 2). For menn er den fremskrevne levealderen i underkant av ett år høyere enn levealderen brukt ved beregning av alderspensjonen. Det gjelder til tross for at beregningen av pensjonen er basert på levealderen for begge kjønn samlet. Kvinner kan regne med å leve mer enn fire år lenger enn det som blir lagt til grunn når pensjonen blir beregnet.

Isolert sett betyr dette at å utsette uttaket av alderspensjon vil lønne seg. Det er fordi man da vil få en høyere årlig alderspensjon i de ekstra årene man i gjennomsnitt vil leve utover den levealderen som ble lagt til grunn ved beregning av alderspensjonen.

Figur 2.
Forventet levealder ved 62 år som anvendt i beregningen av alderspensjon og fremskrevet levealder ved 62 år. Årskullene 1950–1980.*

* Faktiske tall t.o.m. 2010. Prognoser for 2011 og fremover basert på mellomalternativet i SSBs befolkningsfremskrivninger.

KILDE: SSB/NAV

Store forskjeller i levealder mellom yrker

Enkelte vil kunne ha informasjon om egen helsetilstand eller andre forhold som gjør at man har grunn til å tro at man vil leve kortere eller lenger enn gjennomsnittet. Bjerkedal m.fl. (2012) viser for eksempel at forventet levealder blant menn som røyker minst 15 sigaretter per dag er 3½ år kortere enn blant ikke-røykere.

Borgan (2009) viser at det er betydelig forskjell i forventet levealder mellom yrker og særlig blant menn. I tabell 1 ser vi at menn i yrkene med kortest levealder kan regne med å leve 2½ – 3 år kortere etter 62 år enn gjennomsnittet. Menn i yrkene med høyest levealder kan regne med å leve 3 – 4 år lenger enn gjennomsnittet. Dette er tall for perioden 1996–2000, men Folkehelseinstituttet (2011) finner tilsvarende forskjeller i levealder etter utdanning og inntekt i tall for 2005.

Dette vil gjøre tidlig uttak av alderspensjon mer attraktivt for personer i utsatte yrker, med helseproblemer eller med usunn livsstil. Særlig vil dette være aktuelt for menn, siden menn i utgangspunktet kan regne med en levealder som ligger nærmest levealderen som brukes ved beregning av alderspensjonen. På den annen side blir nærmere 40 prosent av befolkningen uførepensjonister før de fyller 67 år. Tall fra NAV viser at uføre i alderen 62–66 år har betydelig høyere dødelighet enn andre – om lag 1,7 pro-

sent per år mot 0,6 prosent per år i befolkningen for øvrig. Disse er dermed med på å trekke gjennomsnittlig levealder ned, slik at eldre yrkesaktive i hovedsak kan regne med å leve lenger enn gjennomsnittet.

Utsatt uttak mer lønnsomt ved lavt rentenivå

Mens man tjener opp alderspensjon, blir pensjonsopp-tjeningen regulert hvert år med gjennomsnittlig lønnsvekst i samfunnet. Lønnsvekst blir dermed avkastningen på pensjonen om man utsetter uttaket. Alternativt kan man ta ut pensjonen tidligere og spare pengene selv. Hvis man skal bruke av pengene allerede fra 67 år, blir tids-horisonten nokså kort. Mange vil da mene at pengene bør plasseres som bankinnskudd eller i andre sikre spareprodukter. Figur 3 viser hvordan lønnsvekst og rentenivået har utviklet seg over tid og SSBs siste prognoser fremover.

Lav rente i forhold til lønnsvekst vil isolert sett gjøre det mer lønnsomt å vente med å ta ut pensjonen. Det gjelder uansett om man ved tidlig uttak planlegger å spare pensjonen, eller om man ønsker økt forbruk allerede fra 62 år. I sistnevnte tilfelle vil lav rente gjøre det gunstigere å låne penger i årene før man tar ut pensjon. Det kan selvsagt være mulig å oppnå høyere avkastning på pensjons-

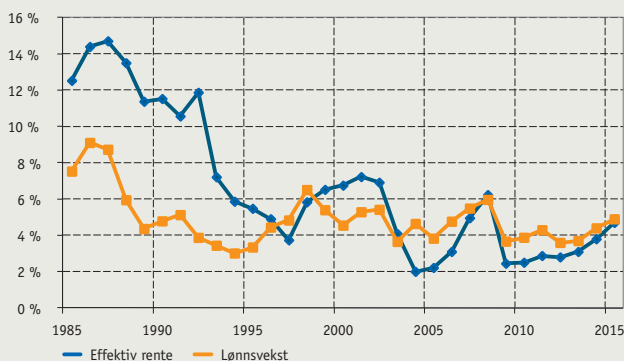
Tabell 1.

Yrker med høyest og lavest levealder ved 62 år blant kvinner og menn i perioden 1996–2000

Kvinner		Menn	
Yrke	Forventet gjenstående levealder ved 62 år	Yrke	Forventet gjenstående levealder ved 62 år
Yrker med høyest levealder:		Yrker med høyest levealder:	
Skoleledere	25,8	Universitets- og høyskolelærere	22,0
Fysioterapeuter mv.	25,3	Lektorer og adjunkter	21,7
Medisinsk arbeid	25,2	Prester mv.	21,6
Lektorer, adjunkter	24,7	Arkitekter	21,3
Lærere mv.	24,5	Leger	21,3
Yrker med lavest levealder:		Yrker med lavest levealder:	
Kjemisk prosessarbeid mv.	20,6	Hovmestere, servitører	15,0
Husbestyrere / hushjelper	20,7	Pakkere mfl.	15,3
Jern- og metallvarearbeid	20,7	Matroser	15,3
Grafisk arbeid	20,9	Gårdsarbeidere	15,3
Hovmestere, servitører	20,9	Drosjesjåfører	15,4
Gjennomsnitt	22,1	Gjennomsnitt	18,0

KILDE: SSB

Figur 3.
Effektivt rentenivå og lønnsvekst.* Faktisk utvikling 1985–2011, SSBs prognoser 2012–2015.

* Pengemarkedsrenter (NIBOR) med 3 måneders løpetid og vekst i lønn per normalårsverk. Pengemarkedsrenter er renten når banker låner penger seg i mellom. Det er brukt SSBs prognoser for rentenivå og lønnsvekst publisert 16. februar 2012.

KILDE: NORGES BANK/SSB

pengene i aksjefond eller lignende, men risikoen vil da også være tilsvarende høyere.

Rentenivået lå stort sett høyere enn lønnsveksten i perioden 1985–2003, mens vi deretter i all hovedsak har hatt høyere lønnsvekst enn rentenivå. Om vi ser hele perioden 1985–2011 under ett, har lønnsveksten i gjennomsnitt vært 2,2 prosentpoeng lavere enn rentenivået. På kort sikt er det imidlertid mest grunn til å legge vekt på utviklingen de siste årene. Og både i de siste fem og de siste ti årene har lønnsveksten i gjennomsnitt vært 0,8 prosentpoeng høyere enn rentenivået. Prognosene frem mot 2015 tilsier at rentenivået også fremover vil ligge lavere enn lønnsveksten.

Enkelte eksperter spår lav rente i mange år fremover. Sjeføkonom Jan Andreassen i Terra spår for eksempel et normalnivå for den norske pengemarkedsrenten på 2,5–3 prosent.⁸ På kort sikt forklarer han dette med gjeldskrisen i Europa. På lengre sikt begrunner han det med at befolkningen eldes over hele verden, og at det vil gi lavere vekst og lavere rente. Norges Bank anslår normalrenten til mellom 4,5 og 5,5 prosent.⁹ Fastrenten for boliglån i norske banker med 10 års bindingstid ligger imidlertid for øyeblikket i intervallet 4,35–4,45 prosent.¹⁰ Når vi vet at bankene legger på en risikopremie på fastrentene, samt at boliglånsrenten ligger over pengemarkedsrenten, betyr dette at markedet i realiteten forventer en gjennomsnittlig rente som er noe lavere enn dette de neste ti årene.

Mye tyder på at en 62-åring i dag må regne med at rentenivået blir lavere enn den gjennomsnittlige lønns-

Viktige skatteregler for pensjonister

Særskilt skattefradrag for pensjonister

Det særskilte skattefradraget ble innført i 2011 som erstatning for den tidligere skattebegrensningsregelen for pensjonister. Fradraget gjelder mottakere av alderspensjon og AFP. Ved gradert uttak av pensjon blir fradraget redusert, og det blir også redusert når man har pensjonsinntekt over visse beløpsgrenser.

I 2012 utgjør fradraget maksimalt 29 300 kroner per år. For pensjonsinntekt mellom 165 000 kroner og 251 700 kroner blir fradraget redusert med 15,3 prosent. For pensjonsinntekt over dette beløpet blir fradraget redusert med ytterligere 6 prosent.

Fradraget blir bare redusert som følge av pensjonsinntekt. Det betyr at man kan arbeide ved siden av pensjonen uten at det får betydning for fradraget. Med skattereglene før 2011 kunne marginalsakten på å arbeide ved siden av pensjonen bli så høy som 55 prosent. Ved inntekt under innslagspunktet for toppskatt vil marginalsakten ved arbeid ikke overstige 36 prosent med de nye reglene.

Toppskatt

Toppskatt er en inntektsskatt man betaler av personinntekt (i hovedsak brutto arbeids- og pensjonsinntekter). I 2012 må man betale 9 prosent toppskatt av inntekten mellom 490 000 og 796 400 kroner. For inntekt over dette betaler man 12 prosent toppskatt.

Skatt på renteinntekter

Renteinntekter blir beskattet med 28 prosent. Tilsvarende gir renteutgifter et fradrag i skatten på 28 prosent.

Formuesskatt

Formuesskatt er en skatt man betaler av nettoformue. I 2012 utgjør skatten 1,1 prosent av formue utover 750 000 kroner.

Arveavgift

Arveavgift er en avgift på arv eller gave. En gjenlevende ektefelle eller samboer er fritatt fra å betale arveavgift. Når det er barn eller foreldre som arver, utgjør arveavgiften 6 prosent av arven mellom 470 000 kroner og 800 000 kroner og 10 prosent av arv over dette. Når det er andre som arver, er satsene henholdsvis 8 og 15 prosent. Gaver er skattefrie inntil et fribeløp som utgjør et halvt grunnbeløp (for tiden 39 608 kroner).

KILDE: WWW.SKATTESTATEN.NO

veksten i samfunnet i de nærmeste årene. Det taler for å utsette uttaket av alderspensjon. På lengre sikt er utviklingen mer usikker.

Det er pengemarkedsrenten som er vist i figur 3. Gjennomsnittlig sparerente vil ligge litt under dette nivået, mens gjennomsnittlig lånerente vil ligge litt over. Dersom man legger opp til å spare deler av pensjonen til senere, vil dermed differansen mellom gjennomsnittlig lønns-

⁸ Intervju med Dagens Næringsliv 14.12.2011, www.dn.no/forsiden/borsMarked/article2292090.ece.

⁹ Intervju med NA24 19.12.2011, www.na24.no/article3295650.ece.

¹⁰ Kilde: www.finansportalen.no Opplysninger hentet ut 28.02.2012.

vekst og rente bli større enn vist i figuren. Det gjør det mer lønnsomt å utsette uttaket av pensjon, alt annet likt. Dersom sparingen alternativt kan gjøres gjennom nedbetaling av lån, blir differansen mindre. Det vil, alt annet likt, gjøre tidlig uttak mer attraktivt.

Nytt skattefradrag er mest gunstig ved tidlig uttak

Det norske skattesystemet er progressivt. Det innebærer at jo høyere inntekten er, jo høyere andel av den betaler folk i skatt. Ved tidlig uttak blir den årlige alderspensjonen lavere. I perioder der man ikke arbeider ved siden av pensjonen, medfører dette at man må betale en lavere andel av pensjonen i skatt. Det nye skattefradraget for pensjonister som ble innført i 2011 (se faktaboks), bidrar til å forsterke denne effekten ytterligere. Når man tar ut alderspensjonen mens man fortsatt er i arbeid, vil imidlertid marginalskatten for alderspensjonen bli høyere sammenlignet med en situasjon der man ikke arbeider. Særlig gjelder dette dersom samlet inntekt overstiger innslagspunktet for toppskatt.

Når man tar ut alderspensjon og sparer hele eller deler av pensjonen i noen år, vil dette også kunne utløse skatt på renteinntekter og formuesskatt. Og dersom man faller fra før den oppsparte pensjonen er brukt opp, kan dette utløse arveavgift. Det er altså flere skattemessige effekter av valg av uttaksalder, og disse trekker i ulike retninger.

Høyere pensjon gir høyere egenandel ved opphold på sykehjem

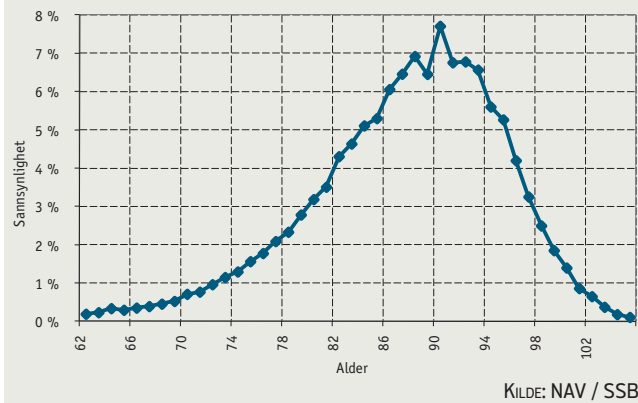
Isolert sett vil egenandel ved opphold på sykehjem gjøre det mer attraktivt å ta ut alderspensjonen tidlig. Årsaken er at egenandelen blir lavere når den årlige pensjonen er lavere. Effekten er imidlertid liten fordi folk i gjennomsnitt kan regne med å tilbringe ganske kort tid på sykehjem.

Personer som har langtidsopphold på sykehjem eller annen kommunal institusjon må betale egenandel til kommunen. Egenandelen vil normalt utgjøre mellom 75 og 85 prosent av pensjon og annen inntekt.¹¹ Sannsynligheten for å havne på sykehjem øker med alderen. Under fem prosent av befolkningen bor på sykehjem når de er 80 år. Andelen øker deretter raskt – til 22 prosent ved 90 år og 55 prosent ved 100 år (kilde: SSB).

Sjansen for bli 100 år er svært lav. Det relevante for å vurdere de økonomiske konsekvensene av dette, er derfor å studere den kombinerte sannsynligheten for å overleve og å

¹¹ Et fribeløp på 6 800 kroner er unntatt egenandel. Hovedreglene er at egenandelen utgjør 75 prosent av inntekten utover fribeløpet inntil folketrygdens grunnbeløp (79 216 kroner), og 85 prosent av inntekt over dette nivået.

Figur 4.
Kombinert sannsynlighet ved 62 år for å overleve og ha langtidsopphold på sykehjem eller annen kommunal institusjon fra 62–105 år.

være innlagt på sykehjem ved ulike aldre. Det er det som avgjør i hvor stor grad man som 62-åring kan regne med å måtte betale egenandel i årene fremover. Figur 4 viser tall for dette for en person født i 1950, forutsatt at andelen av befolkningen innlagt på sykehjem holder seg konstant over tid.

Vi ser at sannsynligheten målt på denne måten er nokså beskjeden, og at den når en topp ved 90-års alder. En 62-åring kan regne med litt under åtte prosent sannsynlighet for å bli 90 år og å da bo på sykehjem. I gjennomsnitt kan en 62-åring regne med å tilbringe om lag 1,2 år på sykehjem resten av livet.

HVEM BØR TA UT ALDERSPENSJON TIDLIG, OG HVEM BØR VENTE?

Det er, som vi har sett, mange forhold som påvirker når man bør ta ut alderspensjon. For å illustrere de økonomiske konsekvensene har vi sammenlignet uttak fra 62 år med uttak fra 67 år, gitt at man uansett arbeider til man er 67. Ved uttak fra 62 år antar vi at man sparer hele nettoppensjonen og gradvis bruker av de oppsparte midlene etter 67 år. Forbruksmønsteret blir da det samme i begge alternativene inntil de oppsparte midlene blir brukt opp. Beregningene er gjort ved å sammenligne nåverdien av antatt fremtidig forbruk i de to alternativene. Nåverdi betyr her at fremtidig forbruk er omregnet til dagens pengeverdi. Se faktaboks for mer om metodene og forutsetningene vi har valgt.

Beregningene er relevante både for privat ansatte, offentlig ansatte og selvstendig næringsdrivende. Forskjellen for offentlig ansatte er at AFP fortsatt er en egen tidligpensjonsordning fra 62 til 67 år. Man må slutte i arbeid eller redusere arbeidstiden for å ta ut offentlig AFP. Når man fortsetter i fullt arbeid til fylte 67, er uttak av

Forutsetninger og metode

Inntekt og opptjening

Alle beregningene er gjennomført for en enslig person fra årskullet 1950, det vil si en person som fyller 62 år i 2012. Personer født i 1950 omfattes av gamle opptjeningsregler for alderspensjon hvor man får full opptjening etter 40 år i arbeid. I alle eksemplene har vi lagt til grunn 40 års opptjening ved 62 år, og at inntekten har vært jevn gjennom hele yrkeskarrieren. Å variere antall opptjeningsår ville gitt om lag samme effekt som å variere inntekten.

Resultatene vil bli om lag de samme også for etterfølgende årskull. Det skyldes at differansen mellom levealderen brukt ved beregningen av alderspensjon og den fremskrevne levealderen holder seg nokså konstant over tid (som vist i figur 2).

Skatteregler

Vi har lagt til grunn skattereglene og skattesatsene for 2012. Fremover i tid har vi lagt til grunn at alle terskelverdier i skattesystemet blir justert hvert år med gjennomsnittlig lønnsvekst.

Forbruksmønster

Ved uttak fra 67 år har vi lagt til grunn at man forbruker hele inntekten hvert år. Ved uttak fra 62 år har vi lagt til grunn at man sparer alt man får i alderspensjon etter skatt frem til 67 år. Videre bruker man av de oppsparte midlene hvert år for å oppnå samme forbruk som ved uttaksalder 67 år. Dette fortsetter inntil midlene er brukt opp helt. Beregningene er foretatt med ulike forutsetninger for differansen mellom sparerenten og lønnsvekst, og det er lagt til grunn en nominell lønnsvekst på 4 prosent. Vi har da tatt hensyn til skatt på renteinntektene, og i noen av beregningene er det også lagt inn forutsetninger om formuesskatt på de oppsparte midlene.

Nåverdi

Nåverdien ved uttak fra 62 år og 67 år har vi beregnet som summen av forbruket fra alder 62 år og oppover multiplisert med sannsynligheten for å overleve fra 62 år til de ulike aldre. I tilfellet med uttak fra 62 år har vi også tatt hensyn til muligheten for å dø før de oppsparte midlene har blitt brukt opp. Vi har derfor lagt til gjenværende formue (oppspart pensjon) multiplisert med sannsynligheten for å dø ved ulike aldre. Det innebærer at vi antar at å etterlate seg en

krone i arv har samme verdi for folk som å selv få en krone i forbruk.

Diskonteringsrente

Vi har omregnet fremtidig forbruk og eventuell fremtidig arv til dagens pengeverdi gjennom neddiskontering. Det reflekterer at folk verdsetter et visst forbruk i dag høyere enn samme forbruk en gang i fremtiden. Som forutsetning har vi lagt til grunn at den individuelle diskonteringsrenten er den samme som gjennomsnittlig lønnsvekst i samfunnet. Med en årlig nominell lønnsvekst på for eksempel fire prosent, innebærer det at et forbruk i dag på 100 kroner blir verdsatt likt som et forbruk om ett år på 104 kroner. Hvis inflasjonen for eksempel er 2,5 prosent, innebærer det en reell diskonteringsrente på 1,5 prosent.

Man kan diskutere valget av diskonteringsrente. Den vil i realiteten variere fra person til person. En sparsommelig person som tenker langsiktig vil typisk ha en lav diskonteringsrente. En mer kortsiktig person som i større grad verdsetter å nyte godt av forbruk i dag, vil typisk ha en høy diskonteringsrente. Likevel kan diskonteringsrenten ikke ligge langt unna nivået for sparerenten og lånerenten (se Frederick mfl. 2002). Det skyldes at man gjennom å spare og låne kan bytte forbruk i dag mot forbruk i fremtiden og omvendt. I tilfellet der man må låne penger er dette riktignok avhengig av at man kan få lån, for eksempel ved å ha ledig sikkerhet i bolig.

Siden vi har lagt til grunn at forbruket blir det samme både ved uttak fra 62 år og 67 år inntil den oppsparte pensjonen er brukt opp, får diskonteringsrenten ikke betydning for dette forbruket. Forskjellen blir at uttak fra 62 år gir mer til arvingene dersom man dør før den oppsparte pensjonen er brukt opp. Uttak fra 67 år gir derimot høyere forbruk i årene etter at de oppsparte midlene er brukt opp hvis man lever så lenge.

Uttak fra 67 år vil derfor komme best ut for folk med lav diskonteringsrente. Effekten av diskonteringsrenten vil også være større for kvinner enn for menn. Det skyldes at kvinner har høyere forventet levealder enn menn, og dermed kan regne med å leve flere år etter at de oppsparte midlene blir brukt opp ved uttak fra 62 år. Vi har forsøkt å endre diskonteringsrenten i beregningene innenfor et rimelig intervall, men det ser ikke ut til å ha avgjørende konsekvenser for konklusjonene i denne artikkelen.

offentlig AFP derfor ikke mulig. Offentlig ansatte som slutter i arbeid før de fyller 67, vil derimot i all hovedsak tjene på å ta ut AFP. Årsaken er at de da kan utsette uttaket av alderspensjon til 67 år for å få en høyere årlig alderspensjon.

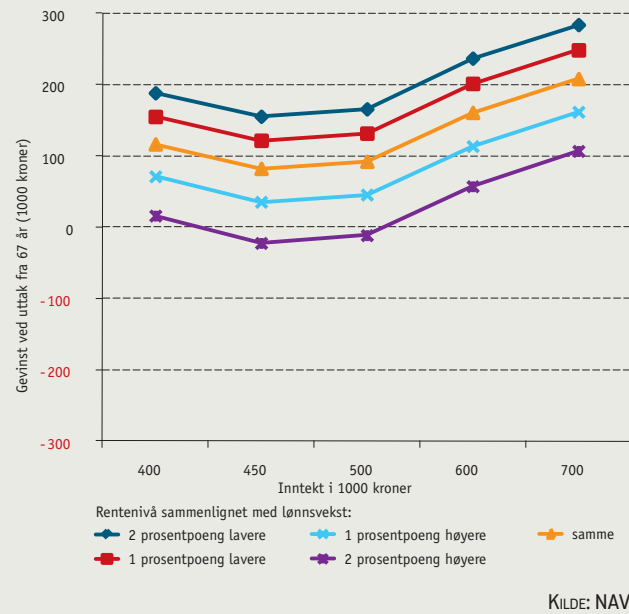
Kvinner tjener på å utsette uttaket

Kvinner vil nesten uansett tjene på å utsette uttaket av alderspensjon til 67 år. Figur 5 sammenligner uttak av alderspensjon fra 67 år og 62 år for kvinner med ulike

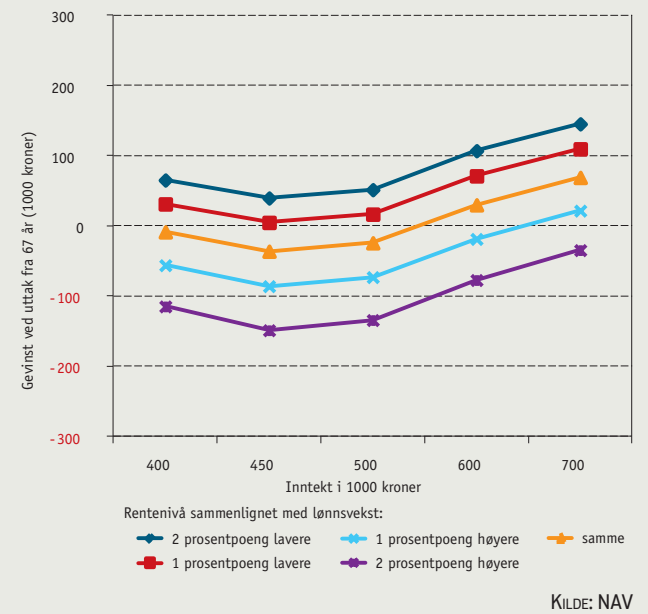
inntektsnivåer og med ulike forutsetninger om differansen mellom rentenivå og lønnsvekst.¹² Vi regner her bare på alderspensjon fra folketrygden og ser bort fra eventuell AFP eller tjenestepensjon. Vi ser også bort fra formuesskatt og arveavgift samt egenandel ved innleggelse på sykehjem, men tar hensyn til øvrige skatteregler.

¹² Figurene starter på et inntektsnivå på 400 000 kroner da lavere inntekter ikke er tilstrekkelige for å oppfylle vilkåene for uttak fra 62 år med forutsetningene vi har lagt til grunn her (grensen vil gå ved ca. 375 000 kroner).

Figur 5.
Gevinst ved uttak av alderspensjon fra 67 år sammenlignet med 62 år ved ulike inntektsnivåer og rentenivåer. Kvinner født i 1950.

Figur 6.
Gevinst ved uttak av alderspensjon fra 67 år sammenlignet med 62 år ved ulike inntektsnivåer og rentenivåer. Menn født i 1950.

Rentenivået må overstige lønnsveksten med to prosentpoeng før vi finner noen kvinner som kan tjene på å ta ut alderspensjonen tidlig, og det gjelder da også bare kvinner med inntekt mellom 450 000 og 500 000 kroner. Hvis rentenivået havner ett prosentpoeng under lønnsveksten – om lag slik prognosene tilsier for de neste årene – vil kvinnene i dette eksempelet kunne tjene mellom 120 000 og 250 000 kroner på å ta ut alderspensjonen ved 67 år.

For menn finner vi at resultatene i stor grad avhenger av rentenivået (figur 6). Hvis rentenivået blir minst ett prosentpoeng lavere enn gjennomsnittlig lønnsvekst, vil menn ved alle inntektsnivåer også tjene på å utsette uttaket til 67 år. Ved samme rentenivå som lønnsvekst vil menn i de laveste inntektsnivåene tjene på uttak fra 62 år.

Både for kvinner og menn finner vi at gevinsten ved uttak fra 67 år er lavest ved et inntektsnivå på rundt 450 000 kroner. Ved høyere inntektsnivåer vil toppskatt bidra til at det ikke er så attraktivt å kombinere arbeid og alderspensjon. I tillegg vil skattefradraget for pensjonister bli lavere ved høy inntekt, fordi fradraget avkortes mot pensjonsinntekten. Gevinsten ved å få skattefradraget i fem ekstra år blir dermed mindre.

Beregningseksemplene her gjelder for enslige. I de fleste tilfeller vil resultatene bli om lag de samme også for gifte eller samboende. En forskjell er likevel at uttak av alderspensjon også kan påvirke ektefellens pensjon dersom ektefellen er minstepensjonist. Det skyldes at

minstepensjonen blir redusert til en lavere sats når ektefellen har pensjon over et visst nivå.¹³ Uttak av alderspensjon fra 62 år kan da føre til at ektefellen får en reduksjon i sin pensjon på ca. 20 000 kroner per år – noe som helt klart taler for å utsette uttaket i slike tilfeller.

Egenandel på sykehjem er lite vesentlig for valg av pensjonsalder

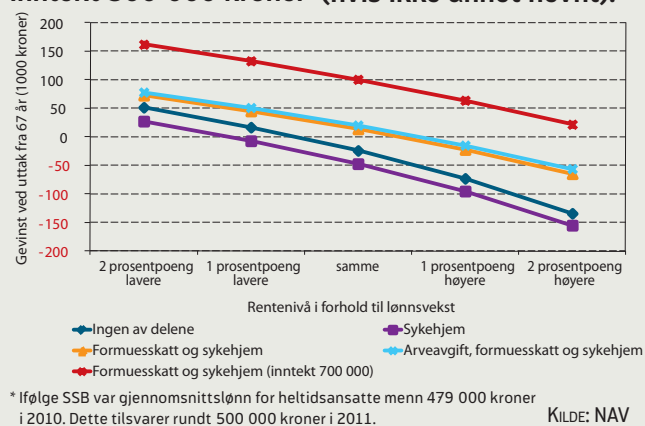
Egenandel ved opphold på sykehjem bidrar til å redusere gevinsten ved uttak fra 67 år, men effekten er beskjeden. Formuesskatt trekker i motsatt retning og vil typisk kunne gi en større effekt.

Figur 7 viser konsekvensene av å legge til eventuell formuesskatt, arveavgift og egenandel ved opphold på sykehjem i beregningene. Figuren viser kun tall for menn, ettersom det er for menn det varierer mest hvorvidt uttak fra 62 år eller 67 år lønner seg. Når vi tar hensyn til egenandel på sykehjem, går gevinsten ved uttak fra 67 år ned med mellom 20 000 og 25 000 kroner. Det tilsvarer den forventede ekstra egenandelen ved å ta ut alderspensjonen ved 67 år fremfor 62 år. Beløpet er såpass lite fordi en 62-åring som tidligere nevnt bare kan regne med å tilbringe rundt 1,2 år på sykehjem.

Ved inkludering av formuesskatt i beregningene har vi lagt til grunn at hele den oppsparte pensjonen ved uttak fra 62 år havner over innslagspunktet for formuesskatt på

¹³ Se www.nav.no/Pensjon/Alderspensjon/Fakta+om/Minste+pensjonsniv%C3%A5.265659.cms for mer informasjon.

Figur 7.
Gevinst ved uttak av alderspensjon fra 67 år sammenlignet med 62 år ved ulike forutsetninger om skatt/sykehjem. Menn født i 1950 med inntekt 500 000 kroner* (hvis ikke annet nevnt).

750 000 kroner. I vårt eksempel fører dette isolert sett til at gevinsten ved uttak fra 67 år øker med mellom 45 000 og 90 000 kroner. Effekten er større jo høyere rentenivået er, siden formuen det skal betales skatt av da blir større. Ved samme rentenivå som lønnsvekst ser vi at inkludering av formuesskatt og egenandel ved sykehjem bidrar til at uttak fra 67 år blir det mest lønnsomme i eksempelet. Ved en inntekt på 700 000 kroner vil inkludering av formuesskatt og egenandel ved sykehjem medføre at uttak fra 67 år blir mest lønnsomt for alle rentenivåene.

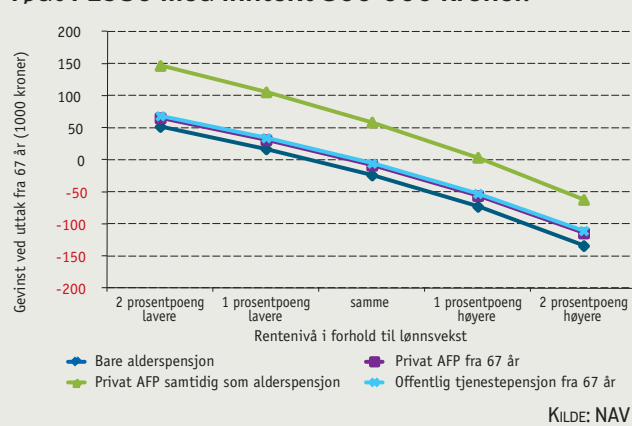
Arveavgift har en ganske ubetydelig effekt på resultatene. Isolert sett øker dette gevinsten ved uttak fra 67 år med mellom 5 000 og 10 000 kroner. Årsaken er at arveavgiften gir lavere arv ved uttak fra 62 år hvis man faller fra før den oppsparte pensjonen er brukt opp. Vi har da lagt til grunn seks prosent arveavgift på den oppsparte pensjonen. Siden det ikke skal betales arveavgift ved arv til ektefelle, er dette mest aktuelt for enslige eller for den av ektefellene som kan regne med å leve lengst.

Bør vente med å ta ut privat AFP og tjenestepensjon

Uansett om man tar ut alderspensjonen fra 62 år eller 67 år, bør man vente med å ta ut privat AFP og tjenestepensjon. Konsekvensene av å også ha rett til disse i tillegg til alderspensjon er vist i figur 8. Det er et vilkår for uttak av privat AFP at man også har tatt ut alderspensjon, men det er ikke noe i veien for å ta ut AFP senere enn alderspensjon. For privat AFP har vi derfor sett på to alternativer: At man tar ut AFP samtidig som alderspensjonen, eller at man uansett venter med å ta ut AFP til 67 år.

Vi ser at å ta ut både alderspensjon og privat AFP fra 62 år er lite attraktivt. Det bidrar til at gevinsten ved å

Figur 8.
Gevinst ved uttak av alderspensjon fra 67 år sammenlignet med 62 år dersom privat AFP eller offentlig tjenestepensjon tas ut i tillegg. Menn født i 1950 med inntekt 500 000 kroner.

utsette uttaket til 67 år øker kraftig – med mellom 70 000 og 100 000 kroner. Det skyldes i hovedsak skattefradraget for pensjonister som avkortes mot pensjonsinntekt. Når man tar ut både alderspensjon og AFP, blir avkortingen av skattefradraget sterkere i de første fem årene. I tillegg blir AFP akkurat som alderspensjon justert for levealder basert på historiske dødelighetstall. Den fremskrevne levealderen vil være høyere enn i de historiske tallene, noe som isolert sett gjør utsatt uttak mer lønnsomt også for AFP.

Hvis man venter med å ta ut AFP til 67 år, ser vi at AFP gir en liten effekt der gevinsten ved uttak av alderspensjon fra 67 år øker med mellom 15 000 og 20 000 kroner, sammenlignet med om man bare har alderspensjon.

Man kan tidligst ta ut offentlig tjenestepensjon fra 67 år. Vi ser at rett til offentlig tjenestepensjon også bidrar til å gjøre uttak av alderspensjon fra 67 år litt mer attraktivt. Effekten er også her ganske beskjeden, så vidt større enn effekten av å ta ut privat AFP fra 67 år. Årsaken er at tjenestepensjonen gir et tillegg til alderspensjonen som er litt høyere enn privat AFP i vårt eksempel. Dette viser at AFP og tjenestepensjon vil gi omtrent den samme effekten som økt inntekt vist i figur 5 og 6. For de fleste betyr dette at rett til privat AFP eller en god tjenestepensjon vil gjøre det mer attraktivt å utsette uttaket.

Vi har brukt offentlig tjenestepensjon som et eksempel. Men uttak av privat tjenestepensjon vil gi om lag samme effekt, avhengig av størrelsen på tjenestepensjonen. Fra 2011 ble det åpnet for å ta ut privat tjenestepensjon fra 62 år på samme måte som alderspensjon. Også for privat tjenestepensjon ville vi funnet at det rent økonomisk vil lønne seg å vente med uttaket av tjenestepensjonen til man slutter i arbeid. Årsakene er de samme som for privat AFP.

Uttak fra 62 år er aktuelt for menn med kortere levealder enn gjennomsnittet

For menn med betydelig kortere forventet levealder enn gjennomsnittet lønner det seg å ta ut alderspensjonen fra 62 år.

Som vist i tabell 1, er det betydelige forskjeller i forventet levealder mellom yrker. Den enkelte vil også ofte ha informasjon om egen helsetilstand, om levealderen til nær familie eller andre forhold som gjør at man kan ha grunn til å tro at egen forventet levealder vil avvike fra gjennomsnittet. Figur 9 viser hvordan gevinsten ved uttak fra 67 år endrer seg om levealderen er tre år kortere eller lengre enn gjennomsnittet. Det tilsvarer omtrent de yrkene med kortest og lengst forventet levealder.

Ved tre år kortere levealder finner vi at gevinsten ved uttak fra 67 år blir redusert med mellom 100 000 og 130 000 kroner. For kvinner ser vi at uttak fra 67 år fortsatt vil lønne seg, så lenge rentenivået holder seg lik lønnsveksten eller lavere.

Når bør man ta ut alderspensjon, alle forhold tatt i betraktning?

Det er ikke mulig å gi noe eksakt svar på når det rent økonomisk lønner seg å ta ut alderspensjon. Årsaken er at svaret avhenger av så mange forskjellige forutsetninger. Vi har forsøkt å ta hensyn til de viktigste av disse. Vi finner da at kvinner i de aller fleste situasjoner vil være mest tjent med å vente med uttaket til de slutter i arbeid.

For menn varierer resultatene mer. For menn med inntekt høyere enn gjennomsnittet eller med formuesskatt, taler mye for at det beste uansett er å utsette uttaket til de

slutter i arbeid. Dersom rentenivået fortsatt holder seg lavt slik mange prognoser tilsier, vil det også for de fleste øvrige menn lønne seg å vente med uttaket. Hvis rentenivået øker og blir på nivå med gjennomsnittlig lønnsvekst eller høyere, kan derimot uttak fra 62 år lønne seg for mange. Det samme gjelder for menn med forventet levealder betydelig under gjennomsnittet for menn.

For begge kjønn gjelder det at man uansett når man tar ut alderspensjonen, bør vente med uttak av privat AFP eller privat tjenestepensjon til man slutter i arbeid.

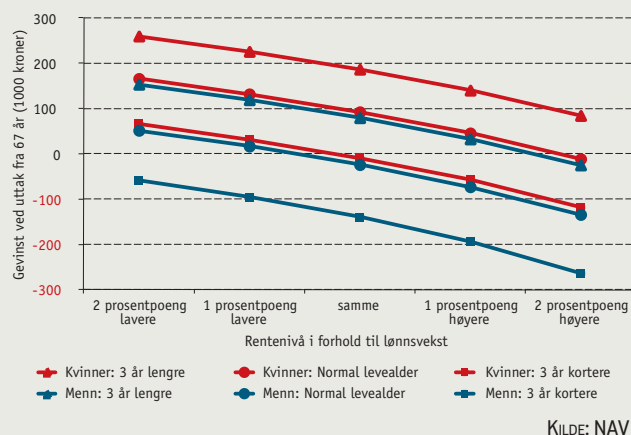
Et mye brukt argument for å ta ut alderspensjonen tidlig og kombinere den med arbeid, er at man ønsker å øke inntekten sin for å nedbetale lån eller øke forbruket mens man ennå har god helse. Å nedbetale lån vil som regel ikke lønne seg med mindre renten på lånet overstiger gjennomsnittlig lønnsvekst. Årsaken er at gjennomsnittlig lønnsvekst blir avkastningen om man utsetter uttaket av alderspensjon. Og hvis man har ledig sikkerhet i boligen, kan man øke forbruket før man tar ut pensjon ved å ta opp ekstra lån eller ved å øke nedbetalingstiden på lån man allerede har. Ved lavt rentenivå vil dette ofte være å foretrekke fremfor å ta ut alderspensjonen tidlig.

Et annet ofte hørt argument for tidlig uttak er at man ønsker å spare deler av pensjonen slik at arvingene får mer om man skulle falle fra tidlig. På den annen side får man da mindre penger til seg selv dersom man skulle leve lenge. Dette er derfor et spørsmål om hvordan man verdsetter å gi eventuell arv sammenlignet med eget forbruk. I våre beregninger har vi lagt til grunn at folk verdsetter en krone i arv og en krone i eget forbruk likt. Vi finner da at arv ikke er et tungtveiende nok argument for å anbefale uttak fra 62 år i de fleste tilfeller. Ved senere uttak sikrer man seg en høyere årlig pensjon. Man har da heller mulighet til å gi bort deler av pensjonen mens man ennå lever dersom man ikke ser behovet for så høyt forbruk i de siste leveårene.

Om lag 36 000 personer tok ut alderspensjon før 67 år i 2011, og mange arbeider ved siden av alderspensjonen. Bare én av fem av disse er kvinner. At de fleste kvinner har utsatt uttaket, er sånn sett i tråd med anbefalingene vi har funnet her. Men blant de som faktisk har tatt ut alderspensjonen tidlig, og særlig blant kvinnene, ville det nok for mange lønt seg økonomisk å vente. Det er riktignok mulig å omgjøre dette valget ved å redusere uttaksgraden for alderspensjonen til 0 og spare resten av pensjonen til senere. Det er likevel ikke de store summene det er snakk om for de fleste, og det er også andre forhold enn de økonomiske som kan ha spilt inn på valget av uttaksalder.

Sun og Webb (2011) viser at den optimale uttaksalderen for alderspensjon er høyere jo høyere usikkerhet det er knyttet til hvor lenge man vil leve. Ved høy usikkerhet er sannsynligheten større for at man vil leve lenger enn antatt. Ved tidlig uttak, der man sparer deler av pensjonen

Figur 9.
Gevinst ved uttak av alderspensjon fra 67 år sammenlignet med 62 år ved ulike forutsetninger om levealder. Person født i 1950 med inntekt 500 000 kroner.

for å bruke senere, gir det økt risiko for at de oppsparte midlene blir brukt opp. Man må da klare seg resten av livet med en lavere årlig pensjon. Vi har ikke tatt hensyn til effekten av risikoaversjon – motvilje mot å ta risiko – i våre analyser. Isolert sett er dette noe som vil gjøre utsatt uttak mer attraktivt. Risikoaversjonen vil riktignok variere mellom individer. Noen vil ønske å være sikret en god inntekt dersom de skulle leve lenge. Andre vil legge mer vekt på at behovet for forbruk går ned med alderen, og på å etterlate seg arv til ektefelle eller barn dersom man skulle falle fra tidlig.

REFERANSER:

Bjerkedal, Tor, Kristensen, Petter og Selmer, Randi (2012) «Levealder og dødsårsaker hos menn undersøkt ved helsekontroll i 1964». *Tidsskrift for den norske legeforening*, 1/2012, 30–35

Borgan, Jens Kristian (2009) *Yrke og dødelighet 1960-2000*. Rapport 5/2009, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Brunborg, Helge og Texmon, Inger (2011) «Befolkningsframskrivning 2011-2100: Modell og forutsetninger». *Økonomiske analyser*, 4/2011, 33–45

Claus, Gunnar, Kristoffersen, Elisabeth S., Melby, Ingrid og Strøm, Frøydis (2012) *Inntektsstatistikk for den eldre befolkningen 1999–2009*. Rapport 4/2012, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Folkehelseinstituttet (2011) Levealder – fakta om forventet levealder i Norge. Tilgjengelig fra: www.fhi.no/artikler/?id=70805 (Hentet: 28.02.2012)

Frederick, Shane, Loewenstein, George og O'Donoghue, Ted (2002) «Time Discounting and Time Preference: A Critical Review». *Journal of Economic Literature*, Vol. 40(2), 351–401

Indahl, Brynjar (2012-1) «Er det lønnsomt å ta ut pensjon tidlig?». *Samfunnsøkonomen*, 3/2012

Indahl, Brynjar (2012-2) Enkelte beregninger av lønnsomheten av å ta ut alderspensjon fra folketrygden før pensjonering. Arbeidsnotat, mars 2012, Oslo: Finansdepartementet

Sun, Wei og Anthony Webb (2011) How Do Subjective Mortality Beliefs Affect The Value of Social Security and the Optimal Claiming Age? Working Paper 2011-22, Boston: Center for Retirement Research at Boston College